

loukkauksilta. Sanojen käytölle ja niihin liittyville ongelmille on kirjassa varattu oma osionsa, jossa tuodaan kuvaavin esimerkein lukijan tiedoksi kielellisiä ja sanallisia ansoja, joihin asiaa tuntemattoman on helppo joutua. Alaluku vaarallisista sanoista ja lauseista antaa selkeitä esimerkkejä ongelmallisista ilmaisuisista, joissa piilee vaara ilmaista itseään täysin päinvastoin kuin on tarkoitanut. Samaa sarjaan kuuluu myös alaluku tabuilusta ja kiroilusta, jossa tuodaan esiin voimasanojen käytön ongelmallisuus venäjän kielessä. Sivistyneet ihmiset eivät kiroile Venäjällä julkisesti, vaikka suomalaisessa kielenkäytössä voimasanat ovatkin jo osa arkista kieltä. Nyt ymmärrän, miksi harjoitteluni oikean painon löytämiseksi kiroiluun pietarilaisessa pikaruokapaikassa miespuolisten kollegoideni johdolla aiheutti melkoista hämminkiä viereisessä pöydässä ruokailleessa venäläisperheessä. Kiroisanan halusin oppia siksi, että matkustin Venäjällä paljon ja arvelin, että olisi hyvä olla joku yllättävä voimasana valmiina tiukan paikan tullen. Tämä tausta ei luonnollisestikaan välittynyt hämmentyneille paikallisille.

Mustajoki purkaa oivaltavin esimerkein venäjän kielen mystistä hämyä. Kieli on yhtä omaperäinen kuin mikä tahansa muukin kieli. Venäjän kielessä on lukuisia määriä lainoja muualta ja muista kielistä omaksuttuja vaikutteita. Lainasanat ovatkin tuttuja ja hämentäviä kokemuksiä jokaiselle Venäjällä matkailevalle. Erityisen antoisa havainnointipaikka on metro, jossa seinät ovat täynnä pieniä erilaisia palveluita tarjoavia mainoksia. Taannoin tavasin pitkään yhtä mainosta ymmärtämättä sanaa kunnes vihdoinkin sanan ääneen lausuttuani tajusin, että tarjolla olisi ollut kohtuuhintaisia lävistyksiä. *Piercing* oli lainattu suoraan kyrillisiin kirjaimin kirjoitetuksi termiksi. Kieli on

samalla sekä hämmästyttävän globaali että lokaali, ja Mustajoki asettaakin venäjän kontekstiinsa, paitsi slaavilaisessa kieliperheessä, myös maailman kielenä. Oman analyysinsä saa sekä kielen tutkimus että sen käyttö Venäjällä ja Suomessa. Kirjan lopussa on hyödyllinen translitterointikaavio sekä erilaisia nimien oikeinkirjoitusesimerkkejä. Pienet sanastot molempiin suuntiin sekä pieni liite sanonnoista tuovat kirjaan lisäkäytettävyyttä.

Arto Mustajoen *Kevyt kosketus venäjän kieleen* on oivaltava

ja tavallista lukijaa ymmärtävä kurkistus venäjän kieleen ja sen taustalla piileviin lainalaisuuksiin. Kirjaa on helppo suositella kaikille kielistä ja/tai Venäjästä kiinnostuneille, mutta erityisesti niille, joilla venäjän kielen taito on päässyt ruostumaan ja aikaan väkipakolla ulkoa opitut kielioppisäännöt unohtumaan. Kirja tuo aivan uuden logiikan ja näkökulman venäjän kieleen ja innostaa palaamaan uudelleen venäjän kielen pariin.

Sari Autio-Sarasmo

Selittääkö pyhä hulluus venäläisyyden olemusta?

***Holy Foolishness in Russia. New Perspectives.* Ed. Priscilla Hunt & Svitlana Kobets. Bloomington, Indiana: Slavica Publishers, 2011. ISBN 978-0-89357-383-6, 405 pp.**

Teos venäläisestä pyhästä hulluudesta, *jurodstvosta*, pyrkii nimensä mukaisesti esittelemään uusia näkökulmia tähän Bysantista Venäjälle omaksuttuun uskonnollisen asketismin muotoon lähes 400 sivun voimalla. Teos koostuu 13 artikkelista, joiden sarjan aloittavat toimittajien Priscilla Huntin ja Svitlana Kobetsin osittain päällekkäiset katsaukset aiheeseen.

Huntin otsikoiltaan paljon lupaava ”Holy Foolishness as a Key to Russian Culture” toimii sekä houkkuuden ilmiön että teoksen esittelynä. Kirjoittaja määrittelee Bysantista Venäjälle omaksutun Kristuksen tähden houkkuuden olleen uudenlainen keino levittää hengellistä opetusta. Kaksi bysanttilaista kilvoittelijaa, joiden vaikutus ja suosio Venäjällä on ollut voimakasta 1400-luvulta lähtien, ovat Pyhä Simeon Emesalainen ja Pyhä Andreas Konstantinopolilainen.

Pyhän Simeonin hagiografia on peräisin 600-luvulta ja Pyhän Andraean 900-luvulta. He eivät ole vaikuttaneet esikuvina vain urbaaneille Jumalan hulluille, vaan koko venäläiselle kulttuurille yli uskonnollisen elämänpiirin. Ei siis ihme, että kirjan artikkeleista kolme käsittelee Andreas Houkkaa: Hunt itse valottaa toisessa artikkelissaan houkan suhdetta hallitsijaan Pyhän Andraean elämäkerrassa ja venäläisessä urbaanissa houkkuudessa. Nikolai Ju. Bubnov puolestaan tarkastelee samaisen hagiografian vanhauskoisten kuvitettua, käsintehtyä versiota 1900-luvun alusta, keskittyen siihen mistä vanhauskoisten ikonografia ja miniatyyrikuvitus ovat saaneet vaikutteita. Kobets esittelee kyseisen elämäkerran Ohion valtionyliopiston kirjastosta hiljattain löytyneen version kuvitusta.

Miksi venäläinen *jurodstvo* kiinnostaa yhä? Huntin mukaan siksi, että siinä hengellinen opetus puetaan vieraannuttamisen, risti-riitaisuuden ja moniselitteisyyden kaapuun astumatta kuitenkaan ulos siitä uskonnollisesta viitekehystä, jolle venäläisyyden kulttuurin hengellisyys on pe-

rustunut ja perustuu. Houkkuus on radikaali pyhyden malli, jonka perusta löytyy Raamatusta, Paavalin 1. kirjeestä korinttolaisille. Radikaalius ja pyhyys on kiinnostava käsitepari, jolle ei ole vaikeaa löytää ilmenemismuotoja Kristuksen tähden houkkien elämäkerroista. *Holy Foolishness in Russia* ei pitäydy konventionaaliseen hagiografiseen traditioon, vaan pyrkii valottamaan houkkuutta laajempänä kulttuurisena ilmiönä. Huntin mukaan juuri kulttuurinen perspektiivi houkkuuteen tarjoaa uuden näkökulman tähän vuosisatoja elävänä säilyneeseen perinteeseen. Näitä uusia näkökulmia edustavat filologia, kirjallisuudentutkimus, semiotiikka, kaupunkietnografia ja sosiaalhistoria. Niiden avulla tarkastellaan sekä hagiografisia primäärilähteitä että erityisesti avataan niitä uutta luovia tapoja, millä tätä kulttuurista paradigmaa on sovellettu ja miten se vaikuttaa venäläisessä kulttuurissa 1000-luvulta nykypäivään. Hunt jopa väittää, että houkkuus kulttuurisena mallina on vaikuttanut koko venäläiseen yhteiskuntaan, sen itseymmärrykseen. Väite on mielenkiintoinen ja siihen jää odottamaan perusteluja, joita artikkelit osittain tarjoavatkin. Esipuheen mukaan kirjan artikkelit tarkastelevat kohdettaan ”fenomenologiana”, joka ilmentää itseään ”performatiivisessa kontekstissa”. Tämä teoreettisen lähtökohdan määrittely ja merkitys jää hiukan hämäräksi. Olisiko se ymmärrettävä niin, että painopiste on houkkuuden käsittelemisenä tietoisena performanssina, jossa ulkoista olemusta, toimintaa ja käytöstä tulkitaan vuorovaikutuksellisenä suhteena esiintyjän ja katsojan kokemuksen välillä?

Svitlana Kobetsin artikkeli tarjoaa kattavan katsauksen *jurodstvon* aikaisempaan tutkimukseen ja on erinomainen tietolähde aiheesta innostuneelle, vaikka painopiste onkin venäläisten

tutkijoiden näkökulmissa ja näkemyksissä. Tarkastelu osoittaa, että houkkuutta on lähestytty uskonnollisena tyyppinä ja sosiokulttuurisena ilmiönä historiallisesta näkökulmasta, mutta myös kirjallisena luomuksena. Aihepiiriä on tutkittu 1800-luvulta alkaen, mutta vasta viime vuosikymmeninä kiinnostus ilmiöön on kasvanut ja laajentunut mm. Aleksandr M. Pantšenkon, Sergei A. Ivanovin, Georgi P. Fedotovin ja itse Kobetsin ansiosta. Houkkuuden ilmentymiä kirjallisuudessa ja taiteessa ovat tutkineet mm. Jostein Børtnes, Harriet Murav, Mihail Epstein ja Svitlana Kobets.

Kobets kertoo houkkuuden historian Venäjällä tiiviisti ja esittelee hagiografisten lähteiden kirjon saatavissa olevine käännöksineen. Hän mainitsee myös aiheesta tehtyjä ikonografisia, historiallisia ja etnografisia tutkimuksia. Keskeiset tutkimukset, joista suurin osa on venäjänkielisiä, saavat teoksessa lyhyen esittelyn. Aleksandr Pantšenkon ”Smeh kak zrelštše” (Nauru spektaakkelinä), joka sisältyi Pantšenkon ja Dmitri Lihatševin 1976 ilmestyneeseen tunnettuun teokseen *Smehovoj mir drevnej Rusi* (Naurun maailma muinaisella Venäjällä), oli ensimmäinen perustava tutkielma houkkuudesta kulttuurisena ilmiönä. Sergei Ivanovin 1994 ilmestynyt monografia bysanttilaisesta houkkuudesta haastoi vihdoinkin Pantšenkon. Sen täydennetty painos *Blažennyje pohaby: Kulturnaja istorija jurodstva* (Autuaat Jumalan hullut: Houkkuuden kulttuurihistoria) vuodelta 2005 käännettiin seuraavana vuonna englanniksi nimellä *Holy Fools in Byzantium and Beyond*. Ivanov tarkastelee houkkuuden kehitystä niin käsitteenä, ilmiönä kuin tekstinäkin. Kobets pitää Ivanovin teosta edelleenkin ylittämättömänä tietolähteenä idän kirkon Kristuksen tähden houkka -perinteeseen ja siihen

sisältyviin kulttuurisiin merkityksiin.

Kobets luettelee myös kirjallisuudentutkijoita ja kirjailijoita klassikoista nykyrunoilijoihin, joiden tuotannossa houkkuus esiintyy tavalla tai toisella. Hänen mielestään nämä houkkuuden ilmenemismuodot kirjallisuudessa, taiteessa, kulttuurifilosofiassa ja kirjallisuudentutkimuksessa todistavat siitä, että houkkuus vaikuttaa yhä venäläisessä kulttuurissa ja venäläisen kollektiivisen itseymmärryksen rakentumisessa.

Kobetsin katsaus on asian-tunteva ja varsin perusteellinen, mikä näkyy myös kirjan bibliografiassa. Ei voi kuitenkaan olla huomaamatta taipumusta venäläisen tutkimuskirjallisuuden korostamiseen. Lieneekö tällä yhteyttä siihen, että uusista näkökulmistaan huolimatta teos toistaa sitä yleistä väitettä, että bysanttilais-venäläisellä houkkuudella ei ole suoransaisia vastineita läntisessä kristillisessä eikä ei-kristillisissä traditioissa. Sitä pidetään sekä kulttuurisena ilmiönä että uskonnollisena instituutioon ainoana laatuaan. Kobets kyllä mainitsee keskeisten tutkimusten katsauksessaan John Sawardin katolisesta pyhästä hulluudesta kertovan teoksen *Perfect Fools*, mutta Pantšenkoa lukuun ottamatta teoksen artikkeleissa ei juurikaan ryhdytä vuoropuheluun mahdollisten ortodoksisen tradition ulkopuolelta tulevien vaikutteiden kanssa. Ainoa eiveneäläistä kulttuuria käsittelevä artikkeli kirjassa on Cynthia M. Vakareliyskan pohdinta syistä, miksi bulgarialaisista 1000–1300 lukujen pyhimyskalentereista Kristuksen tähden houkat puuttuvat miltei kokonaan. Hänkin liikkuu tiukasti bysanttilaisen kulttuuripiirin sisällä.

Aleksandr Pantšenkon samumattomasta auktoriteetista kertoo myös se, että mainitun katsauksen englanninkielinen käännös ”Laughter as Spectacle” vie

kirjasta yli 100 sivua. Pantšenkon tarkastelun kohteena ovat *jurodstvoon* liitetyt kulttuuriset roolit ja konnotaatiot. Hän vetää yhteyksiä mm. venäläiseen kansanperinteesen korostaen *jurodivyyin* asemaa ja ainutkertaisuutta välittäjänä maallisen ja pyhän olemassaolon tasojen välissä.

Kolme venäläistä houkkaa saa kirjassa oman lukunsa: Svitlana Kobetsin artikkelissa tarkastellaan ensimmäiseksi venäläiseksi *jurodivyyiksi* usein tituleeratun 1000-luvulla eläneen Isaakin henkilökuvaa ja mielenterveyttä hänestä 1100-luvulla laaditun elämäkertatekstin valossa. Jo mainittu Sergei Ivanov keskittyy artikkelissaan 1500-luvun loppupuolella Ylä-Volgan varrella eläneeseen Simoniin, jonka elämä kirjattiin ylös silminnäkö- ja aikalaikeiden toimesta eikä retrospektiivisesti pohjautuen olemassa oleviin kansantarinoihin ja legendoihin ihmetoista, kuten pyhien houkkien kohdalla on ollut tavallista. Ivanovin artikkeli kertoo siitä, miten erään urbaanin idiootin elämästä muokattiin historiallisia faktoja sisältävä houkan hagiografia 1600-luvulla, jolloin hagiografia alkoi Venäjällä kehittyä omana kirjallisuuden lajinaan. Sergei Štyrkovin artikkelin kohteena on vuonna 1988 Venäjän ortodoksisen kirkon kanonisoima naishoukka Ksenia Pietarilainen.

Štyrkov tarkastelee kiintoisasti sitä, miten hagiografinen traditio on muuttanut muotoaan autuaan Ksenian, yhden Venäjän rakastetun pyhän naisen kohdalla. Suullisen perimätiedon perusteella on päätelty, että Ksenia eli Pietarissa 1700-luvulla, kuoli siellä 1800-luvun alussa ja sai viimeisen leposijansa Smolenskin hautausmaalla. Kirjoittaja seuraa Ksenia Pietarilaisesta kirjoitettuja hagiografioita ja hymnografiaa 1800-luvulta nykypäivään. Hän pyrkii osoittamaan, miten autuaan Ksenian elämäkertakirjurit osallistuvat itse Ksenia-kultin

luomiseen omien näkemystensä ja tarkoitusperiensä mukaisesti. Siihen, mitä aiheita Ksenian elämäkerrasta minäkin aikana otetaan mukaan, vaikuttavat mm. kirjoittajien käsitykset Kseniaa kunnioittavan rahvaan (alempaan sosiaaliluokkaan kuuluvien naisten) odotuksista ja tarpeista.

Kristuksen tähden houkan motiiveista tehdään 1900-luvun ”Kseniologiassa” rationaalisia, ymmärrettäviä. Lähimmäisenrakkaudesta tulee 1900-luvun teksteissä Ksenian kilvoituksen liikkeelle paneva voima. Houkan jakaantuneena mielenä ilmenevä hulluus pyritään näin demystifioimaan. Štyrkov sisällyttää tarkastelunsa piiriin koko kasvavan Kseniaan liittyvän hagiografisen tuotannon eli myös filmejä ja muuta audiovisuaalista materiaalia sekä maallista, myös fiktiivistä kaunokirjallisuutta, jotka kaikki perustuvat hagiografiselle aineistolle. Hän käsittelee lyhyesti myös oman aikamme kirjailijoiden ja runoilijoiden kaunokirjalliseen muotoon saattuja näkemyksiä Ksenia Pietarilaisesta, jotka kirjoittajan mukaan jatkavat normalisoivaa tulkintatraditiota. Niissä hulluus muuntuu ”tavalliseksi” pyhydeksi ja urbaanin Jumalan hullun kuva väistyy lähimmäisenrakkauudessa kilvoittelevan pyhän tieltä. Štyrkov päätyy siihen, että selvää eroa kirkollisen ja maallisen esittämisen välillä ei voi tehdä, voi vain puhua erilaisista narratiivisen presentaation modaliteeteista, joista toiset ovat perinteisempiä ja kirkollisesti suuntautuneita, toiset taas seuraavat perinteitä vähemmän.

Kirjan kolme viimeistä artikkelia käsittelevät suoraan sitä, mitä esipuheessa luvattiin – houkkuutta kulttuurisena mallina sovellettuna oman aikamme kontekstiin. Marco Sabbatini tarkastelee artikkelissaan 1950–1970-lukujen leningradilaista underground-runoutta. Hän

nostaa esiin runoilijoita, jotka omalla tahallisen provokatiivisella esiintymisellään ja elämäntavallaan muistuttivat houkkia, ja joiden runoudessa uskonnolliset teemat olivat keskeisiä jo neuvostoaikana. Sabbatini laskee tähän kategoriaan mm. Konstantin Kuzminskin, Viktor Krivulinin, Sergei Stratanovskin, Tatjana Goritševan ja Jelena Švartsin sekä Aleksandr Mironovin ja psykiatriseen hoitolaitokseen lopulta päätyneen Oleg Ohapkinin. Lyhyiden runositaattien ja yhden artikkelin perusteella on vaikea päätellä, missä määrin tietoista tämä houkkuuden imitointi oli ja oliko runoilijoilla muitakin esikuvia.

Pohjoismaista slavistiikkaa edustaa kirjoittajajoukossa Per-Arne Bodin, joka etsii postmodernistisesta kulttuurista viitteitä pyhään hulluuteen. Hän esittelee kulttuurin ja kirjallisuuden piiristä toimijoita, mm. jo mainittu Tatjana Goritševan, Mark Lipovetskin ja Mihail Epšteinin, jotka ovat kirjoituksissaan liittäneet toisiinsa houkkaperinteen ja postmodernismin. Bodin kartoittaa näiden yhteisiä piirteitä sekä teologisin (*kenosis*, apofaattisuus) että maallisen kulttuurin (performanssi, teatterillisuus) käsitteine ja toteaa johtopäätöksensä, että postmodernissa diskurssissa molempien laatuiset käsitteet ovat käytössä. Uskonnolliseen käyttöön liittyvä usein kansallinen merkitys, jolloin houkkuus korostuu erityisenä venäläisenä ilmiönä.

Laura Piccolon artikkeli jatkaa Sabbatinin ja Bodinin diskurssia houkkuudesta performanssina. Hän on valinnut kohteikseen kaksi provokatiivista taitelijaryhmää, 1990-luvun lopulla vaikuttaneet *Moskovski aktsionizm* (Moskova-lainen aktionismi) ja siperialaisen *Sinie nosy* (Siniset nenät). Viimeksi mainittu tuli Suomessakin tunnetuksi valokuvista, jossa taiteilijakolmikko seisoo kalsarisillaan talvisessa viimassa Vasili

Autuaan kirkon edessä Punaisella torilla (ks. esim. *Idäntutkimus* 2/2004). Piccolon mukaan *aktionistit* tietoisesti jäljittelivät houkan normeja ravistelevaa käytöstä julkisilla, symbolistisesti merkityksellisillä paikoilla tapahtuneilla performansseillaan. He seurasivat toiminnassaan 1900-luvun alun avantgardistien tyylitellevää houkkuutta. Sini-set nenät menivät äänettömissä kuvallisissa performansseissaan pidemmälle tekemällä houkkuudesta parodiaa, ”performanssin patologiaa”. He tuovat houkkuuden postmodernistisen leikin piiriin, jossa houkkuus kulttuurisena paradigmana voi elää rinnakkain oman parodiansa kanssa, saaden näin uusia merkityksiä ja tehtäviä.

Holy Foolishness in Russia on kattava katsaus venäläiseen *jurodstvoon*. Erityisen arvokasta on sen kansiin koottu tieto aihepiiriin tähänastisesta tutkimuksesta. Uudet näkökulmat ovat vielä orastavia, mutta ne saavat varmasti syvemmän ja pitävemmän otteen tutkimuskohteistaan, kun moninaisten lähestymistapojen argumentointi saa selkeyttä. Vanhojen hagiografioiden tarkastelun rinnalla olisi ollut kiintoisaa tutustua johonkin nykykirjallisuutta edustavaan teokseen tarkemman tekstianalyysin kautta. Venäläinen nykykulttuuri tarjoaa tutkijoiden luopin alle sekä uskonnollista että maallista perinnettä mukailevaa uutta aineistoa jatkuvalla syötöllä.

Maija Könönen

Ennakkoluulottomasti Vilnasta

Tomas Venclova: *Vilna, kaupungin tarina*. Suom. Reeta Tuoresmäki ja Aulis Kallio. Tampere: Jagellonica-kulttuuriyhdistys, 2012.

Tomas Venclovan Vilna-kirja on niitä kirjatapauksia, jotka jäävät paljolti huomiotta, vaikka niiden painoarvo edellyttäisi aivan muuta. Venclova (s. 1937) on tuttu nimi Liettuun kirjallisuutta ja liettualais-puolalaisia suhteita seuraaville. Samoin kuin toisen kuulun vilnalaisemigrantin, nobelisti Czesław Miłoszin, maanpakolaisuus vei Venclovan Atlantin toiselle puolelle, Yalen yliopistoon, jossa hän on pitkään toiminut slaavilaisen kirjallisuuden professorina. Hänet tunnetaan myös runoilijana.

Venclovan kirja on eräänlainen henkilökohtainen ja historiallinen matkaopas Vilnaan. Hän herättää henkiin Vilnan mutkikkaan historian. Suuriruhtinaiden, kuninkaiden ja valloittajien rinnalla kulkee Venclovan oma rakkautentiseen kotikaupunkiinsa ja

kiinnostus sen vaiheisiin. Tämä omakohtainen ote tuo hieman mieleen Miłoszin omaelämäkerrallisen kirjan *Rodzina Europa* (ruots. *Mitt Europa*, engl. *Native Realm*), jossa hän hahmottelee itäeurooppalaisen intellektuellin henkisiä ja kulttuurisia horisontteja nimenomaan vilnalaisesta näkökulmasta.

Miłoszin nimi vilahtelee kirjan sivuilla tuon tuosta. Kahden vilnalaisrunoilijan kiinnostus kansalliset jakolinjat ylittävään, avarampaan ajatteluun toi heidät yhteen, ja paljolti juuri heidän ansiostaan Vilnaa koskevat puolalais-liettualaiset traumat päätyivät uudenlaiseen tarkasteluun kommunismin loppuajankana ja sen jälkeen. Miehet julkaisivat yhdessä jopa Vilnaa käsittelevän esseekokoelman (puol. *Dialog o Wilnie*, 1981).

Vilna tuntuu Venclovan kirjan pohjalta olevan paljon enemmän kuin kahden kansan ja valtion kiistakapula, jollaiseksi se toisinaan kärjistyy puolalais-liettualaisissa kiistoissa. Venclovan käsittelyssä

Vilna on eräänlainen Gordionin solmu, joka symboloi paljon enemmän kuin mitä voisi ensin luulla. Hyvän kuvan tästä antaa Venclovan lainaama Józef Piłsudski, joka totesi aikoinaan Puolan olevan kuin rinkel: ”Kaikki mikä on hyvää on reunoilla, ja keskellä ei ole mitään.” Liettuun mailta kotoisin olevan Piłsudskin ylpeän nurkkapatrioottiset sanat sisältävät terän, joka edelleen tuntuu hiertävän puolalais-liettualaisia suhteita: näkemyksen siitä, että Puolan rinkelin reunalla sijaitseva Vilna ja ylipäätään Liettua ovat osa Puolaa, puolalaisia maita. Muun muassa tätä noidankattilaa Venclova analysoi viehättävän etäältä katsoen, etsimättä yhtä ja lopullista totuutta.

Puolalaisen Vilnan rinnalle hän tuo myös juutalaiset, yhden kaupungin tärkeimmistä asukasryhmistä. Kansallisuuksien näytämölle hän taluttaa myös tataarit sekä karaiimit, yhden maailman pienimmistä kansoista, joka sitkeästi on pitäytynyt turkkilaiseen kieleensä ja ainutkertaiseen uskontoonsa, pelkäämään Tooraan pitäytyvän juutalaisuuden haaran. Eikä hän vaikene venäläisistään, vaan käy läpi heidän eri aikoina Vilnaan päätyneet aaltonsa 1500-luvulta lähtien.

Kronologisesti järjestetyn kirjan viimeinen luku käy läpi Vilnan vaiheet totalitarismin tahraamalla 1900-luvulla, joka tiettyssä mielessä merkitsi vanhan Vilnan tuhoa ja uuden luomista aivan eri pohjalta. Tässä yhteydessä hän kirjoittaa vakavia sanoja holokaustista ja toteaa, että liettualaisena hänen on vaikea puhua aiheesta, sillä joukkomurhiin osallistuivat myös hänen maanmiehensä. Totta onkin, että natsien liettualaiset kätyrit tunnettiin julmuudestaan niinkin kaukana omilta mailtaan kuin Varsovassa.

Neuvostoajanka juutalaisten tuhoamista ei kiistetty, mutta se kiedottiin eräänlaisen uuskie-